

KSZTAŁCENIE ARCHIWISTÓW NA GÓRNYM ŚLĄSKU I EDYCJE MIEJSCOWYCH ŹRÓDEŁ HISTORYCZNYCH

ANTONI BARCIAK

Historyczny Górny Śląsk dziś to teren dwóch podstawowych jednostek administracyjnych jakimi są województwa. Są to województwo śląskie z głównym ośrodkiem Katowicami i województwo opolskie z Opolem na czele. W tym pierwszym historyczne ziemie Górnego Śląska stanowią jedynie 48 % jego powierzchni, bo jego większość wraz z Częstochową, to zasadniczo historyczne ziemie małopolskie. Na tym obszarze działają teraz trzy Uniwersytety, gdzie studenci historii mogą wybrać specjalizację archiwalną. Są to powstały w 1968 r. w Katowicach z połączenia Wyższej Szkoły Pedagogicznej i Filii Uniwersytetu Jagiellońskiego Uniwersytet Śląski, powołany w 1994 r. w Opolu na bazie Wyższej Szkoły Pedagogicznej i Filii KUL w Nysie Uniwersytet Opolski i wreszcie powstały w 2018 r. w Częstochowie z funkcjonującej tu od 1974 r. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, przekształconej w 2004 r. w Akademię im. Jana Długosza, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza. Specjalizację archiwalną zamierzano w początkach XXI wieku otworzyć także na Wydziale Administracyjno-Prawnym Akademii Polonijnej w Częstochowie.¹

W Europie szkoły archiwalne zaczęły pojawiać się już w XIX wieku, co wiązało się z powstawaniem archiwów i z narastaniem zasobów archiwalnych. Również w Polsce rosła rola archiwów, czego wyrazem było uruchomienie najpierw w Toruniu w 1951 r. i następnie we Wrocławiu w 1961 r. w ramach studiów historycznych specjalizacji archiwalnej.² Sukcesywnie taką specjalizację uruchamiały inne polskie uniwersytety. Tak też było w wymienionych wyżej ośrodkach uczelnianych na Górnym Śląsku.

Archiwistyka zdobywała przy tym coraz większe znaczenie, a od pewnego też czasu traktuje się ją jako oddzielną naukę, co doprowadziło, po wielu próbach do

1 Krochmal, Jacek: Kształcenie w zakresie archiwistyki i zarządzania dokumentacją współczesną w polskich uczelniach wyższych. In: *Archeion* 105, 2003, s. 60.

2 Skupieński, Krzysztof: Dyskusja nad perspektywami kształcenia archiwistów na polskich uniwersytetach – studium pytań czy odpowiedzi? In: *Archeion* 105, 2003, s. 23n.

utworzenie na uniwersytetach nowego kierunku studiów – archiwistyki, której studiowanie kończy się uzyskaniem stopnia magistra archiwistyki, początkowo jedynie w Toruniu w 2006 r.,³ następnie od 2012 r. także w Lublinie.

Najstarszy na terenach dwóch wspomnianych województw Uniwersytet w Katowicach, czyli Uniwersytet Śląski, podjął się kształcenia archiwistów w ramach specjalizacji archiwalnej na kierunku „Historia” w 1978 r.⁴ Jeszcze w 1976 r. powołano tu Zakład Metodologii Historii i Archiwistyki, a w 1978 r. Zakład Metod Badań Historycznych i Nauk Pomocniczych Historii, przekształcony następnie w Zakład Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii. Program studiów na tej specjalizacji przygotował pracujący wcześniej w Archiwum w Katowicach Jerzy Jaros. Po jego śmierci i po podjęciu pracy na Uniwersytecie przez pracownika Archiwum Państwowego w Katowicach Edwarda Długajczyka powstał w 2001 r. odrębny Zakład Archiwistyki. Wtedy to rozpoczęto zasadnicze reformy nauczania na specjalizacji archiwalnej w katowickim ośrodku, co wiązało się z pojawiającymi się nowymi tendencjami i potrzebami w nauczaniu archiwistyki. Obecnie na Uniwersytecie Śląskim funkcjonuje Zakład Historii Śląska i Archiwistyki. W Częstochowie Zakład Metodologii Historii i Archiwistyki powstał w 2002 r.,⁵ gdzie w 2004 r. uruchomiono specjalizację archiwalną. Dziś funkcjonuje tam Pracownia Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki. Specjalizacja archiwalna w Opolu powstała w 2008 r. Jedynie w Katowicach specjalizacja archiwalna prowadzona jest zarówno na studiach stacjonarnych, jak i niestacjonarnych

Studia na specjalizacji archiwalnej na wspomnianych uczelniach, po wprowadzeniu systemu bolońskiego, poza Opolem, są dwustopniowe, czyli najpierw 3-letnie studia licencjackie i następnie 2-letnie studia magisterskie i kończą się uzyska-

3 Skupieński, K.: Dyskusja nad perspektywami kształcenia archiwistów, s. 25.

4 O specjalizacji tej w Katowicach por. Jaros, Jerzy: Specjalizacja archiwalna na Uniwersytecie Śląskim, Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach. Materiały z sesji odbytej 12 IX 1981 r. w Toruniu z okazji 30-lecia specjalności archiwistycznej na UMK. Red. Tomczak, Andrzej. Toruń 1982, s. 86n.; Długajczyk, Edward: Aktualny stan archiwistyki na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. In: Archiwistyka na studiach historycznych. Red. Roman, Wanda, Krystyna. Toruń 2002, s. 40n.; Gojniczek, Waclaw, Kalinowska-Wójcik, Barbara: Z dziejów nauczania archiwistyki. Problemy nauczania archiwistyki i jego dziejów w Polsce. Z okazji trzydziestolecia specjalności archiwistycznej w UMCS. Res historia 28, 2009, s. 165 n. W publikacjach tych znajdujemy starsze programy studiów na specjalizacji archiwalnej łącznie z tzw. siatkami godzin. Por. też Sztolter, Grzegorz: Plany reformy kierunku archiwalnego na Uniwersytecie Śląskim. Pamiętnik I Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki. Red. Chorążyczewski, Waldemar, Degen, Robert: Toruń 1998, s. 35 n.; Żmijewska, Małgorzata: Specjalizacja archiwalna w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w latach 1978–2000, Pamiętnik IV Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki, Katowice 12–14 kwietnia 2000 roku. Red. Krzemińska, Anna. Katowice 2000, s. 15n.

5 Por. Dziwoki, Julia: Specjalność archiwistyczna w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. In: Archiwistyka na uniwersytetach. Archiwistyka w archiwach. Toruńskie konfrontacje archiwalne. T. 1. Red. Chorążyczewski, Waldemar, Rosa, Agnieszka. Toruń 2009, s. 278.

niem licencjatu z historii ze specjalnością archiwalną i następnie tytułu magistra historii z taką specjalnością. W Katowicach tworzone były zwykle kiedyś dwie grupy studenckie, z tym, że często po roku zredukowane bywały do jednej i liczyły zwykle od kilkunastu do dwudziestu kilku osób. Ostatnio tworzona jest jedna grupa tej specjalizacji na studiach dziennych. Na studiach niestacjonarnych funkcjonowała także jedna grupa. Jedna grupa funkcjonuje także w Częstochowie. W przypadku Opola tworzona była również jedna grupa z taką specjalizacją, ale ostatnio brakowało chętnych.

Specjalizacja i w ogóle studia archiwalne związane były do niedawna z naukami pomocniczymi historii, bo to one stanowiły istotną część takich studiów. Ostatnio i to coraz częściej słyszymy głosy o kryzysie tych właśnie nauk. W programach studiów historycznych na polskich uniwersytetach maleje liczba godzin przeznaczonych na zajęcia z tego przedmiotu. Do nauk pomocniczych historii zaliczano także archiwistykę. Znalazła się ona w starszych polskich podręcznikach nauk pomocniczych historii, np. w pierwszych wydaniach podstawowego dziś podręcznika nauk pomocniczych historii, opracowanego przez Józefa Szymańskiego.

W drugiej połowie XX wieku w Polsce można było zauważyć renesans nauk pomocniczych historii. Przyczynił się do tego zasadniczo Józef Szymański, który był inicjatorem organizowania naukowych, corocznych, międzynarodowych konferencji poświęconych tym naukom, które odbywały się początkowo w latach 1972–1975 w Wiśle. Podstawowym założeniem tych spotkań było zwrócenie uwagi na źródła historyczne w kontekście nauk pomocniczych historii. Stąd pierwsze spotkanie poświęcone było roli tych nauk w dydaktyce uniwersyteckiej. O rolę tę upomniał się już w swoim wystąpieniu na X Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Lublinie w 1968 r. mistrz J. Szymańskiego Aleksander Gieysztor. Utożsamiając nauki pomocnicze historii z naukami źródłoznawczymi mówił wtedy „historii nie robi się wyłącznie na podstawie źródeł, ale także nie robi się jej bez źródeł”.⁶ Postulował przy tym związki jednej z podstawowych nauk pomocniczych historii, szeroko rozumianej dyplomatyki, z nauką o archiwach.⁷

W Europie szkoły archiwalne, jak już wspomniano, zaczęły pojawić się w XIX w., a w ich programach dominowały nauki pomocnicze historii.⁸ Rosnące znaczenie zdobywała przy tym archiwistyka, którą od pewnego już czasu również na

6 Gieysztor, Aleksander: Miejsce nauk źródłoznawczych w wykształceniu historyka (zagajenie dyskusji). In: Pamiętnik X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie 17–21 września 1968. Referaty II. Warszawa 1968, s. 360.

7 Tamże, s. 364.

8 Por. Mamczak-Gadkowska, Irena: Kierunki zmian w kształceniu archiwistów na przełomie XX i XXI wieku. In: Problemy nauczania archiwistyki i jego dziejów w Polsce. Z okazji trzydziestolecia specjalności archiwistycznej w UMCS. Res historia 28, 2009, s. 9.

polskim gruncie traktuje się jako oddzielną naukę. Doprowadziło to, o czym już wspomniano, do utworzenia nowego kierunku studiów archiwistyki, kończącego się uzyskaniem stopnia magistra archiwistyki. W niektórych polskich uczelniach wprowadzono także archiwistyczne studia doktoranckie.

Nowa sytuacja, reforma szkolnictwa wyższego i wprowadzenie tzw. procesu bolońskiego oraz inna niezwykle ważna przyczyna – rewolucja informatyczna,⁹ doprowadziły do konieczności zmian w programach nauczania także na specjalizacji archiwistycznej.¹⁰ Wiązało się to z odchodzeniem od nauczania jedynie historii archiwów i historii administracji. Zmiany te powodowały pojawienie się zupełnie nowych wyzwań i w konsekwencji wprowadzanie nowych programów kształcenia archiwalnego.¹¹ Nowym wyzwaniem była narastająca dokumentacja współczesna. Kończący dotąd studia archiwalne przygotowywani byli do pracy nad najstarszymi archiwaliami. Zadanie archiwisty kierowane zostało teraz coraz bardziej w kierunku zarządzania zarówno archiwami, jak i współczesną dokumentacją, która ciągle narastała i stała się przy tym coraz bardziej dokumentacją elektroniczną.

Równocześnie rozwijała się dyskusja sugerująca interdyscyplinarne podejście do nauczania tej nauki, jak również dyskusja czy tę nową dyscyplinę wiązać z historią czy z innymi kierunkami studiów.¹² W Polsce, także we wspomnianych trzech ośrodkach akademickich, dominuje nadal tendencja do wiązania archiwistyki z historią.

Wspomniane zmiany wymagały gruntownej w istocie reformy studiów archiwalnych. Wskazywano przy tym na podstawy i nowe tendencje, które winny przyświecać studiom archiwistycznym. I. Mamczak-Gadkowska wyliczała cztery takie podstawy i są to: ekspansja, innowacja, integracja i profesjonalizm.¹³ Koniecznością stało się wprowadzenie do programów studiów nowych przedmiotów związanych z zarządzaniem, informatyką, prawem. Odnoszono to zarówno do tych ośrodków, gdzie wprowadzono archiwistykę jako odrębny kierunek studiów, jak również do tych, gdzie archiwistyka była tylko specjalizacją w ramach studiów historycznych. Celem było odpowiednie przygotowanie do wykonywania zawodu wykwalifikowanej kadry nowoczesnych archiwistów, którzy mają się stawać coraz bardziej także urzędnikami państwowymi, pracując w archiwach i w kancelariach.¹⁴

9 Por. Mamczak-Gadkowska, Irena: Kierunki zmian, s. 10.

10 Por. W. Chrzężyczewski, Waldemar, Kwiatkowska, Wiesława: Zmiany w nauczaniu archiwistów i zarządców dokumentacji na uniwersytetach polskich w kontekście wdrażania procesu bolońskiego. In: Problemy nauczania archiwistyki i jego dziejów w Polsce. *Res historica* 28, 2009, s. 21n.

11 Nałęcz, Daria: Archiwistyka – nowa czy stara dyscyplina nauki? *Archeion* 105, 2003, s. 9n.

12 Skupieński, Krzysztof: Dyskusja nad perspektywami, s. 34n.

13 Por. Mamczak-Gadkowska, Irena: Kierunki zmian, s. 18.

14 Skupieński, Krzysztof: Od archiwariusza do zarządcy dokumentacji. *Ewolucja zawodu archiwisty*

Do nazwy specjalizacji określanej jako „archiwalna”, czy „archiwistyczna” dołączono określenie „i zarządzania dokumentacją”, często uzupełnionej dodatkiem „współczesną”.¹⁵ Zmieniła się więc przede wszystkim również nazwa kierunku studiów oraz specjalizacji i przybrała teraz jednoznaczne brzmienie „Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją”. To wtedy także w Katowicach specjalizacja ta nosząca najpierw nazwę archiwalnej zmieniła nazwę na specjalizację „Archiwalną i zarządzania dokumentacją”. Taką też nazwę dla tej specjalizacji przyjęto w dwóch pozostałych uniwersytetach na terenach wspomnianych województw.

Nowe programy nauczania archiwistyki i zarządzania dokumentacją wypracowane były na konferencjach i spotkaniach, jak chociażby tych organizowanych z okazji 50-lecia specjalności archiwalnej w Toruniu,¹⁶ czy 30-lecia tejże specjalności w Lublinie,¹⁷ czy na zjazdach archiwistów polskich, na spotkaniach odbytych w 2002 r. w Piotrkowie Trybunalskim, w Warszawie oraz wcześniejszych Międzynarodowych Kongresach Archiwistów.¹⁸ Spotkania te służyły równocześnie ujednoczeniu programów nauczania. Stąd dziś realizowane są w całej Polsce podobne programy nauczania archiwistyki i zarządzania dokumentacją na wszystkich polskich uczelniach, gdzie studiuje się archiwistykę.¹⁹ Odnosi się to również do górnośląskich ośrodków uczelnianych.

Można zauważyć, że od pewnego już czasu daje się odczuć narastający rozdźwięk między archiwistami praktykami i archiwistami teoretykami. Ten rozdźwięk był powodem zorganizowania w końcu 2007 r. w Toruniu na Uniwersytecie Pierwszych Toruńskich Konfrontacji Archiwalnych. W 2009 r. ukazał się tom zawierający wygłoszone wówczas referaty a także przebieg towarzyszącej im dyskusji.²⁰ Tom

sty na przestrzeni wieków. *Archiwista Polski* 23–24.2001. Nr 3–4, s. 81 n.; Stępiak, Władysław: Od archiwariusza do zarządcy dokumentacji. Ewolucja zawodu archiwisty na przestrzeni wieków. *Archiwista Polski* 23–24, 2001. Nr 3–4, s. 92 n.

- 15 Sierpowski, Stanisław: Kształcenie archiwalne na uniwersytetach polskich, *Archiwa polskie wobec wyzwań XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*. Toruń 2–4 września 1997. T. 2. Red. Nałęcz, Daria. Warszawa 1998, s. 421 n.; Krochmal, Jacek: Kształcenie w zakresie archiwistyki i zarządzania, s. 47 n.
- 16 Drukiem materiały z tej konferencji opublikowane zostały w czasopiśmie – *Archiwista Polski* 6, 2001. Nr. 3–4.
- 17 Problemy nauczania archiwistyki i jego dziejów w Polsce. Z okazji trzydziestolecia specjalności archiwistycznej w UMCS. Red. Łosowski, Janusz. *Res historica* 28, 2009.
- 18 Mamczak-Gadkowska, Irena: Aktualne kierunki kształcenia archiwistów i archiwalnych badań naukowych na świecie w świetle badań opublikowanych przez Carola Couture’a. *Archeion* 105, 2003, s. 14n.
- 19 Taką wzorcową siatkę przedmiotów i godzin znajdujemy np. w artykule Krochmal, Jacek: Kształcenie w zakresie archiwistyki i zarządzania, s. 53.
- 20 *Archiwistyka na uniwersytetach. Archiwistyka w archiwach*. Red.. T. I, Chorążyczewski, Walde-
mar, Rosa, Agnieszka: *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne* 1. Toruń 2009.

ten zaświadcza o „kondycji polskiej archiwistyki początków XXI wieku”.²¹ To na tej konferencji podjęto raz jeszcze podstawowe dziś dla rozwoju archiwistyki zagadnienia, z jednej strony nowe idee przed jakimi staje dziś archiwistyka, a z drugiej podjęto problem edukacji archiwalnej. Nowe idee są bowiem wyzwaniem także dla edukacji archiwalnej. Wyzwaniem jest również komputeryzacja archiwów.

Programy studiów na specjalizacji archiwalnej zwłaszcza na Uniwersytecie Śląskim ulegały od początków wielokrotnie zmianom i różnym korektom. Zasadnicze zmiany dokonały się, podobnie jak na innych polskich uczelniach wyższych, w początkach XXI w. i były wynikiem kilku wspomnianych już ogólnopolskich konferencji i zjazdów. Wprowadzone zostały przede wszystkim nowe przedmioty, zwykle kosztem przedmiotów historycznych.²² Wynikiem ogólnym było generalnie zmniejszenie liczby godzin zajęć,²³ zwłaszcza zajęć historycznych.

Najważniejsze zmiany przyniósł więc wspomniany już przełom początków XXI wieku. W ośrodkach akademickich w Katowicach i w Częstochowie program studiów na specjalizacji archiwalnej i zarządzania dokumentacją realizowany jest od etapu licencjackiego i kontynuowany na drugim etapie studiów. W Opolu jedynie na studiach licencjackich. Wymiar godzin w Katowicach wynosi obecnie 390 godzin, w tym 270 godzin ćwiczeń i 120 godzin wykładów na studiach licencjackich i 210 godzin, w tym 150 godzin ćwiczeń oraz 60 godzin wykładów na studiach magisterskich. W Częstochowie na studiach licencjackich wynosi łącznie 375 godzin, w tym 75 godzin wykładów, 30 godzin warsztatów i 270 godzin konwersatoriów, zaś 225 godzin na studiach magisterskich, w tym 60 godzin wykładów, 15 godzin warsztatów i 150 godzin konwersatoriów. W Opolu wymiar ten realizowany na studiach licencjackich wynosi łącznie 395 godzin ćwiczeń i 90 godzin wykładów. Powyższe dane uzyskane zostały bezpośrednio od tych trzech uczelni.

Programy studiów na wspomnianej specjalizacji w uczelniach górnośląskich, różnią się między sobą. Aktualnie w Uniwersytecie Śląskim na studiach licencjackich tej specjalizacji realizowanych jest łącznie 8 przedmiotów zaś na studiach magisterskich 5. W Opolu na studiach licencjackich 17 przedmiotów. W Częstochowie 9 na studiach licencjackich i 12 na studiach magisterskich.

U podstaw specjalizacji archiwalnej leżą dziś w uczelniach gdzie funkcjonuje specjalizacja archiwalna, także w uczelniach górnośląskich takie przedmioty, jak: Wstęp do archiwistyki, Rozwój form kancelaryjnych, Zarządzanie dokumentacją współczesną, Metodyka i teoria archiwalna, Archiwoznawstwo, Informacja

21 Tamże, s. 9.

22 Chorążyczewski, Waldemar, Kwiatkowska, Wiesława: Zmiany w nauczaniu archiwistów i zarządców dokumentacji, s. 24n.

23 Por. Zestawienie godzin przewidzianych na specjalizację archiwalną na uniwersytetach przed reformy Krochmal, Jacek: Kształcenie w zakresie archiwistyki i zarządzania, s. 53.

archiwalna, Archiwistyka, Neografia niemiecka, Paleografia łacińska i ruska. Najbardziej bodaj wśród interesujących nas uczelni rozbudowany jest program specjalizacji archiwalnej w Częstochowie, gdzie mamy jeszcze takie przedmioty: Teorię archiwalną, Prawo archiwalne, ponadto tak specjalistyczne przedmioty jak: Profilaktyka, Ochrona oraz konserwacja zbiorów archiwalnych, Archiwa Polonii, Archiwa prywatne – spuścizny, Public relations w archiwach, Informatyka w archiwach zakładowych, Wstęp do archiwistyki kościelnej, Opracowanie i opis archiwaliów, Promocja archiwów w społeczeństwie, Infobrokerstwo – zarządzanie informacją, Archiwa w wirtualnym świecie – nowoczesne metody wyszukiwawcze, Standaryzacja opisu archiwalnego, Ewidencja akt w archiwach. Standardowe bazy danych. W Katowicach mamy ponadto przedmioty: Urzędy, kancelarie i archiwa w Europie, Komputerowe edytorstwo publikacji elektronicznych, Polonika w świecie. W Opolu są prowadzone ponadto zajęcia: Archiwalne i biblioteczne bazy danych, Informacja naukowa w archiwach i udostępnianie zbiorów, Zarządzanie zasobami sieciowymi, Digitalizacja archiwalna, Organizacja i zasoby archiwów w krajach europejskich. W Katowicach i w Częstochowie mamy Edytorstwo i zajęcia z historii ustroju Polski od początków. W Częstochowie i w Opolu godne odnotowania są odrębne zajęcia z podstaw prawnych działalności archiwalnej. Łatwo przy tym zauważyć, że przynajmniej niektóre z tych przedmiotów oznaczone są różnymi nazwami i zdają się w części powielać podobne treści lub je rozbudowywać nadając im różne nazwy.

Analiza programu studiów na specjalizacji archiwalnej w trzech uczelniach Górnego Śląska pozwala dojść do przekonania, że studia te pozwalają bardziej na uzyskanie wiedzy teoretycznej. Praktyczną wiedzę zdobyć można na części tylko zajęć, zwłaszcza na zajęciach z paleografii, translatoriach, których zresztą brakuje w programach.

W Opolu obok paleografii i neografii pisma łacińskiego jest też paleografia ruska. Podobnie w Częstochowie, gdzie w sprawozdaniach podkreśla się rolę i wagę zajęć z paleografii i neografii.²⁴ W Katowicach kładzie się nacisk na paleografię niemiecką, ale odbywają się też zajęcia z paleografii łacińskiej. Program studiów specjalizacji archiwalnej i zarządzania dokumentacją na tym terenie kładzie, zgodnie z aktualnymi preferencjami, większą wagę do edukacji w zakresie nowoczesnych technik archiwistycznych, preferując nauczanie informatyki i komputeryzację archiwów, co zalecane jest przy różnych okazjach.²⁵

Praktyczną wiedzę studenci zdobywać mają przede wszystkim w ramach praktyk zawodowych odbywanych w różnych archiwach, często także w archiwach

24 Dziwoki, J.: Specjalność archiwistyczna, s. 280.

25 Zwracała na to uwagę Mamczak-Gadkowska, Irena: Aktualne kierunki kształcenia archiwistów, s. 19n.

zakładowych, a więc praktycznie w składnicach akt, a nawet w kancelariach np. miejskich. Odbywają się one w przypadku omawianych górnośląskich ośrodków akademickich w czasie studiów licencjackich (tu zwykle w wymiarze dwóch tygodni) i następnie w czasie studiów magisterskich (zwykle do jednego miesiąca). W Katowicach praktyki te trwają cztery tygodnie w ramach studiów licencjackich i tyleż w ramach studiów magisterskich. W Opolu łącznie 4 tygodnie. W ośrodku tym (Opole) program studiów specjalizacji archiwistycznej uwzględnia obok praktyk w archiwach także praktyki w bibliotekach. To podczas tych praktyk student zdobywać winien umiejętności praktyczne i dzieje się to zdecydowanie lepiej, gdy praktyki odbywane są w archiwach państwowych. W Katowicach w ramach umowy między Instytutem Historii a miejscowym Archiwum Państwowym znaczna część zajęć specjalizacji odbywa się w Archiwum.²⁶ Jest to niewątpliwie dobra inicjatywa. Praktykowane są wreszcie wyjazdy naukowe studentów specjalizacji po wybranych archiwach w całej Polsce, w tym zwłaszcza w archiwach najważniejszych. W ramach studenckich kół naukowych działają wreszcie sekcje studentów archiwistyki. W Katowicach sekcja taka powstała w 2003 r. i była to jednak z najprężniej działających sekcji w ramach studenckiego Koła Naukowego Historyków i była organizatorem jednego ze zjazdów takiej sekcji w Kolach Naukowych.²⁷ Sekcja studentów archiwistyki powstała także w Częstochowie.²⁸

Pozostają jednak pytania na ile absolwenci tej specjalizacji przygotowani są do pracy w archiwum i jaka jest ich przyszłość, wobec braku znaczącego zapotrzebowania na rynku pracy?

Ocenia się, że do 2008 r. specjalizację archiwalną na Uniwersytecie Śląskim ukończyło około 500 osób.²⁹ Jedynie część z nich zatrudniona została w archiwach, głównie w Archiwum Państwowym w Katowicach i w jego Oddziałach, a także w Instytucie Pamięci Narodowej w Katowicach, czy archiwach zakładowych. Problem podejmowania odpowiadającej wykształceniu pracy dla absolwentów archi-

26 Gojniczek, Waclaw, Kalinowska-Wójcik, Barbara: Między teorią a praktyką. Pięć lat doświadczeń Zakładu Archiwistyki Uniwersytetu Śląskiego w prowadzeniu zajęć dydaktycznych w Archiwum Państwowym w Katowicach. In: *Archiwistyka na uniwersytetach. Archiwistyka w archiwach. Toruńskie konfrontacje archiwalne*. T. I. Red. Chorążyczewski, Waldemar, Rosa, Agnieszka. Toruń 2009, s. 301n.

27 Por. Kubica, Anna, Muszyńska, Agata: Sprawozdanie z działalności Studenckiego Koła Naukowego Historyków Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach za lata 2000–2011, ze szczególnym uwzględnieniem przedsięwzięć w dziedzinie archiwistyki. *Pamiętnik XIII Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki. Kancelarie oraz archiwa wczoraj i dziś*. Red. Łosowski, Janusz, Markowska, Elżbieta. Warszawa 2012, s. 288n.; Danielczyk, Bożena: 35-lecie działalności Studenckiego Koła Naukowego Historyków. *Rozwój sekcji archiwalnej*. In: *Badania nad dziejami regionu piotrkowskiego*. Z. 4. Piotrków Trybunalski 2005, s. 117n.

28 Dziwoki, Julia: *Specjalność archiwistyczna*, s. 287.

29 Gojniczek, Waclaw, Kalinowska-Wójcik, Barbara: *Z dziejów nauczania archiwistyki*, s. 173.

wistyki, braku zapotrzebowania na takich absolwentów, jest problemem powszechnym w całej Polsce i podnoszony był niejednokrotnie.³⁰

Na terenach Górnego Śląska działają trzy archiwa państwowe: największe w Katowicach i jest to jedno z największych archiwów w Polsce, posiadające Oddziały w Bielsku-Białej, Cieszynie, Gliwicach i w Raciborzu. Archiwum Państwowe w Opolu i Archiwum Państwowe w Częstochowie. To ostatnie jest jednym z mniejszych archiwów. Archiwa te zatrudniają zasadniczo absolwentów specjalizacji archiwalnej, z tym, że zobowiązani są do studiów uzupełniających, głównie ukończenia studiów podyplomowych w zakresie archiwistyki i zarządzania dokumentacją, kiedyś jeszcze edytorstwa w ośrodku uniwersyteckim, który ma największe tradycje przygotowania archiwistów, czyli w Toruniu.

Górny Śląsk to ziemia słabiej rozpoznana w starszym szczególnie okresie dziejowym. Dzieje całego Śląska, zwłaszcza te starsze, postrzegane są w Polsce zwykle poprzez pryzmat dziejów Śląska Dolnego. Zmienia się to zasadniczo dopiero od wieku XX, kiedy to wzrosło zainteresowanie polskich historyków tą ziemią, zwłaszcza tą częścią, która włączona została do państwa polskiego w 1922 r. Podstawa źródłowa dla starszych dziejów tej części śląskiej ziemi jest słaba. Źródła są bardzo rozproszone w różnych archiwach, często zagranicznych. Można je znaleźć jeszcze dzisiaj w archiwach prywatnych, także w parafiach. Wydawany od połowy XIX wieku we Wrocławiu Kodeks dyplomatyczny Śląska w małym stopniu uwzględniał zasoby archiwalne znajdujące się na tym terenie. Ponadto zasób archiwalny zdaje się tu być słabiej rozpoznany. Konieczne są tu nowe edycje źródeł. Wymaga to jednak zaplecza w postaci osób, które mogłyby się podjąć opracowania takich edycji. Tych jednak w naszym środowisku nie jest zbyt wiele. Młodsze pokolenie historyków, wykształcone w uczelniach wyższych tego regionu wydawania źródeł podejmuje się zupełnie wyjątkowo. Trudno pozyskiwać chętnych do wydawania źródeł. Wydawnictwa źródłowe nie cieszyły się u nas do niedawna specjalnym uznaniem liczącym się w dorobku naukowym. Konieczność znajomości odczytywania starych tekstów, zwłaszcza łacińskich, przy braku odpowiedniego przygotowania zniechęca potencjalnych edytorów. Stąd wydawcami źródeł są zwykle starsi doświadczeni pracownicy archiwów.

Ambitny i bardzo trafiony program edycji źródeł śląskich realizowany przez Instytut Śląski w okresie międzywojennym zakończył się wraz w wybuchem II wojny światowej. Wiele razy postulowano już powrót do tego programu.

Wyjątkowo cenne przekazy źródłowe odnoszące się do dziejów Górnego Śląska są słabo, jak już zaznaczono rozpoznane. Na wydanie czekają księgi miejskie, jak chociażby najstarsza niezwykle cenna księga miejska Pszczyny. Do niedaw-

30 Skupiński, Krzysztof: Dyskusja nad perspektywami kształcenia archiwistów na polskich uniwersytetach – stadium pytań i odpowiedzi? *Archeion* 105, 2003, s. 23n.

na panowało przekonanie, że zachowały się tylko nieliczne. Znano i wydano jedynie księgę miejską Woźnik³¹ i księgę Mysłowic.³² Na wydanie czekają liczne tu urbarze.³³ Zachowały się dla tego terenu księgi sądowe.³⁴ Cennym źródłem jest obszerny Kataster Józefiński, przechowywany w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Na wydanie czekają księgi brackie. Odnosi się to również do różnych przekazów źródłowych odnoszących się do nowszej i najnowszej historii. Zabiegi zmierzające do edycji np. pism znanego działacza i polityka śląskiego Wojciecha Korfantego nie dały dotąd rezultatu. Przykłady można tu mnożyć.

Rejestr wydawanych źródeł dla omawianego regionu zawiera wydawana Bibliografia historii Śląska. Od 2000 roku wydawana jest wspólnie z Opawą a od 1997 r. także dodatkowo z Marburgiem. Ujmuje zatem publikacje wydawane zarówno w Polsce, jak i w Niemczech i w Czechach odnoszące się do Śląska, w tym także Śląska Górnego. W osobnym dziale ujęte są również wydawnictwa źródłowe. Już pobieżny przegląd wskazuje, że dla Górnego Śląska znaczna część tych wydawnictw to wspomnienia i edycja mniejszych przekazów źródłowych, np. w postaci jednostkowych lub kilku dokumentów odnoszących się do poszczególnych miejscowości. Edycji tych ważnych, podstawowych przekazów źródłowych nie jest wiele.

Wyróżniają się tu wydawnictwa źródłowe odnoszące się do Cieszyna i Ziemi cieszyńskiej. W Cieszynie wychodziła seria wydawnicza źródeł historycznych pod nazwą *Acta Historiae Silesiae Superioris*. Wyszło dotąd 20 tomów, a wydawcą bezwzględnej większości był Idzi Panic i Krzysztof Nowak.³⁵ Źródła

31 Protokolarz miasta Woźnik. Opr. Musioł, Ludwik, Rospond, Stanisław. Wrocław 1972; Protokolarz miasta Woźnik 1598–1623. Opr. Szczech, Bernard. Woźniki 2002; Protokolarz miasta Woźnik 1624–1638. Opr. Szczech, Bernard. Woźniki 2002.

32 Protokolarz albo „Czerwona księga” Mysłowic. Red. Barciak, Antoni. Mysłowice 2002.

33 Edycji doczekało się tylko kilka. Vier oberschlesische Urbare des 16. Jahrhunderts. Wyd. Kuhn, Walter. Würzburg 1973; Urbarze gliwickie 1534 i 1580/1596. Wyd. Błaszczyk, Włodzimierz, Horwat, Jerzy, Jedyak, Zdzisław. Gliwice 1988.

34 Ostatnio wydano Księgi sądowe wiejskie z Chorzowa i Dębu z lat 1534–12804. Opr. Jedynak, Zdzisław przy współpracy Sośnierza Andrzeja. Chorzów 2015.

35 Dyplomatariusz skoczowski. Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn 1998; Mowy szkolne ks. Leopolda Szersznika. Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn 2003; Najstarsze metryki cieszyńskie. Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn 2006; Najstarszy kopiarz wsi Ochaby. Wyd. Kajzer, Karol. Cieszyn 1997; Od Wyzdźiału Gminnego do Rady Miasta w Ustroniu w latach 1861–2001. Wyd. Szkaradnik, Lidia. Ustroń 2001; Opis powinności wafalskich z 1647 roku. Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn 2004; Ordynacja ziemiska cieszyńska. Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn 2001; Osobliwości skoczowskie. Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn 2013; „Podhale” na Zaolziu. Wyd. Nowak, Krzysztof. Cieszyn 2005; Polska a Zaolzie (1957–1967). Wyd. Nowak, Krzysztof. Cieszyn 2006; Sprawozdania wizytacyjne biskupów wrocławskich (z roku 1717). Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn 1994; Urbacz Cieszyński z 1557 r. Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn 2001; Urbacz Cieszyński z 1621 r. Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn 2003; Urbacz cieszyńskiego klucza dóbr książęcych z 1646 roku. Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn 2005; Władza a PZKO:

cieszyńskie znalazły uznanie także innych wydawców, którzy opublikowali szereg ważnych przekazów. Wydane zostały materiały geneologiczno-heraldyczne do dziejów szlachty księstwa cieszyńskiego,³⁶ Dziennik Johanna Tilgnera,³⁷ protokoły posiedzeń Rady Narodowej.³⁸ To źródła odnoszące się niemal w całości do Śląska Cieszyńskiego. Inne części Górnego Śląska nie doczekały się tylu ważnych wydań źródeł. Z tych najbardziej istotnych wymienić tu należy edycję protokołów posiedzeń Naczelnej Rady Ludowej,³⁹ czy pierwszy tom Archiwum Powstań Śląskich.⁴⁰ Kończy się wydawanie Regestów górnośląskich, obejmujący okres do końca XV wieku.⁴¹ Obejmuje on tylko dokumenty, które przechowywane są na terenie Górnego Śląska. Cennym wydawnictwem jest Katalog dokumentów z Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach.⁴²

Nie jest to pełne zestawienie. To tylko informacja o najważniejszych edycjach źródłowych z Górnego Śląska, wydanych od lat 70-tych XX wieku.

Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w polityce i opinii władz czechosłowackich: 1947–1969. Wyd. Nowak, Krzysztof. Cieszyn 2004; Wybór źródeł do dziejów społeczno-gospodarczych i religijnych Śląska Cieszyńskiego. Wyd. Panic, Idzi, Machaj, Anna. Cieszyn 2002; Wybór źródeł do dziejów Ustronia. T. I. Wyd. Panic, Idzi. Cieszyn – Ustroń 1996; Wybór źródeł do dziejów Ustronia. T. II. Wyd. Nowak, Krzysztof. Cieszyn – Ustroń 1998; Wybór źródeł do dziejów Ustronia. T. III. Wyd. Nowak, Krzysztof. Cieszyn – Ustroń 1999; Zaolzie w opiniach konsulów polskich (1948–1960). Wyd. Nowak, Krzysztof. Cieszyn 2003.

- 36 Leopold Jan Szersznik – Materiały geneologiczno-heraldyczne do dziejów szlachty księstwa cieszyńskiego. Wyd. Gojniczek, Waclaw. Cieszyn 2004
- 37 Johann Tilgner. Dziennik. Wyd. Panic, Idzi. Kraków 2002.
- 38 Protokoły posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920). Cz. I. Wyd. Długajczyk, Edward. Skrzypek, Miłosz. Cieszyn 2016.
- 39 Protokoły posiedzeń Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku. Teksty źródłowe 1921–1922. Wyd. Długajczyk, Edward. Opole 1972.
- 40 Archiwum Powstań Śląskich. Seria I T. I. Okres pierwszego powstania 1919 roku. Wyd. Długajczyk, Edward, Parys, Paweł. Katowice 2017.
- 41 Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku. Red. Barciak, Antoni, Müller, Karel. T. I Wrclaw- Opava 2004; T. II. Opava – Opole – Katowice 2011; T. III. Katowice – Opava – Opole 2017.
- 42 Dokumenty w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach. Opr. Szäffer, Wojciech. Katowice 2015.

Die Ausbildung von Archivaren in Oberschlesien und die Edition lokaler historischer Quellen

Auf dem Gebiet zweier schlesischer Woiwodschaften – der Woiwodschaft Schlesien und der Woiwodschaft Opole – gibt es drei Universitäten: Die älteste unter ihnen ist die Schlesische Universität. Daneben gibt es noch neuere Universitäten in Opole und in Częstochowa, wobei die letztgenannte Stadt auf dem historischen Gebiet Kleinpolens liegt. An allen drei Universitäten kann man im Fach Geschichte die Spezialisierung Archivistik studieren, die heute als Archivistik und Schriftgutverwaltung bezeichnet wird. Die neuen Umstände, die Reform der Hochschulstudien sowie die Umsetzung des Bologna-Prozesses, die steigende Menge der Archivadokumente und die Revolution im IT-Bereich forderten auch Änderungen in Bildungsprogrammen und im spezialisierten Fach Archivistik. Diese Änderungen brachten neue Herausforderungen und führten zur Entstehung neuer Bildungsprogramme für künftige Archivare. Die Hauptaufgabe ist es, hochqualifizierte und modern denkende Archivare auf ihren Beruf ausreichend vorzubereiten, die zunehmend als Staatsbeamte in Archiven und in Büros arbeiten sollen. Die Studienprogramme dieser Spezialisierung, die auf allgemein akzeptierten Prinzipien basieren, weisen an den drei Universitäten gewisse Unterschiede auf, ihr Kanon bleibt aber gleich. Problematisch ist allerdings, dass die meisten Absolventen der Archivistik keine Beschäftigung in ihrem Fach finden können.

Das Gebiet Oberschlesiens bietet ziemlich wenig Archivmaterial für die ältere Zeit. Zudem sind die vorliegenden Schriftstücke sehr verstreut und wenig durchforscht. Auf die Notwendigkeit, die örtlichen Archivquellen herauszugeben, wurde schon vor dem Zweiten Weltkrieg hingewiesen. Abgesehen von einigen partiellen Erfolgen ist die Quellenedition zu diesem Gebiet eher Sache älterer Archivare.

Education of Archivists in Upper Silesia and Editing of Historical Sources

Three universities have been in the area of two Silesian Voivodeships i. e. Silesian and Opole: the oldest of them being Silesian University and younger ones being in Opole and Częstochowa, the latter one lying in the historical territory of Lesser Poland. The specialization of archival science is possible to study at all three universities at the departments of history, at present under the name of Archival Science and Record Management. A new situation, i. e. the reform of university studies and introducing of so called Bologna Process as well as a growing amount of archival documents and revolution in the IT area, have forced changes in educational programmes and archival specialization. These changes brought quite a few new challenges and thus introduced new programmes for education of future archivists. The main task remains – a satisfactory preparation for future profession of qualified and modern-thinking archivists who may also be more and more state officials working in the archives and in the offices. The study programmes of this

specialization at the three universities, which are based on the generally accepted principles, have been a bit different though their “canon” remains the same. There is still the problem that most of the graduates from archival specialization cannot find a job in their field of work.

The territory of Upper Silesia does not offer many archival materials from older periods. Besides that, the preserved written documents have been scattered and not satisfactorily examined. Even before World War II, the necessity of editing local archival sources had been stressed. Nevertheless, editing of these sources, though partially successful, has been more or less a matter for older archivists.

**OSOBNOSTI ARCHIVNICTVÍ
A POMOCNÝCH VĚD
HISTORICKÝCH.
PŘEDSTAVITELÉ PVH PŘED
ZŘÍZENÍM STÁTNÍ ARCHIVNÍ
ŠKOLY**

